

Tali-urnseen, haruldane ja huvitav liik

Irma Zettur, Bellis Kullman

Kevadekuulutajana tuntakse meil verevat karikseent, kelle ülesmärgimisega tähistavad koolilapsed portaalis „Tere, kevad!” kevade tulekut Eestimaale. Samal ajal tasub otsida temaga küllaltki sarnast, aga üleni musta torbikukujulist liudseent – urnseent.

1. Pagana-urnseen (*Urnula craterium*)

2. Tali-urnseen (*Urnula hiemalis*)

Lisaks meil varem tuntud pagana-urnseenele (*Urnula craterium*) leiti meil tänava esimest korda ka tali-urnseent (*Urnula hiemalis*) (1, 2). See seen on levinud Skandinaavia maades, kus tema nime seostatakse talvega (lad. *hiems* 'tali'): *svartpokal*, *vinterskål*, *Winter-Kelchpilz*, *talvimaljakas*. Tali-urnseent on leitud ka Alaskalt.

Meil leiti ta kasvamas varakevadel Põlvamaal Mooste vallas kuusemetsas samblas okkakõdul samal ajal kui tema sõsarliik pagana-urnseengi. Musta värvi 5 cm läbimõõduga lehterjas viljakeha aheneb aluse poole. Tema viljaliha on õhuke ja valge, välispind pruunikas-must viltjas, pealispind must sametine. Eosed ellipsoidsed, 21–28 x 9–15 µm, siledad, paksu seinaga ja väikeste õlitilkadega otstes.

Nannfeldt kirjeldas tali-urnseene 1949. aastal Rootsist, eristades ta pagana-urnseenest jala puudumise ja väiksemate eoste poolest (vastavalt 25–30 x 11–13 µm ja 29–35 x 13–14 µm [2]). Liike eristab ka kasvukiirus ja substraat.

Pagana-urnseene viljakehad valmivad kiiresti, tali-urnseene viljakehad võivad aga laguneda eoste valmimata.

Pagana-urnseen moodustab hilissügisel sarapuuokestel strooma, mis talve jooksul tasapisi suuremaks kasvab ning kevadel, kui saabub soodne aeg paljunemiseks, sellest viljakehad moodustab [3]. Tali-urnseen seevastu kasvab maa peal kõdus ja tema seos puiduga, samuti strooma teke ei ole teada. Võimalik, et mullune talv paksu lume ja külmumata pinnasega soodustas tali-urnseene viljakehade arengut.

Tali-urnseent on leitud kasvamas lubjarikkal pinnasel, oja- ja heinamaal metsa servas, sammaldunud murus koos lehtpuude (kask, haab) ja okaspuudega (kuusk, mänd). Punase nimestiku kategooriate alusel on ta kirjas kui ning ohuväline liik nii Norras kui ka Soomes.

Pagana-urnseen kasvab meil okas- ja segametsades, eriti sarapu-ürjakuusikutes ja jänesekapsa-salukuusikutes.

Teda leidub kõikjal Eestis, välja arvatud Saaremaa, Hiiumaa ja Läänemaa, meil on ta punase nimestiku ohulähedane liik.

Nii nagu limatünnikule ja pagana-urnseenele, kes tihti jagavad meil sama kasvukohta, näib ka tali-urnseenele olevat omane püsida aastakümneid ühes ja samas kasvukohas.

Pagana-urnseen võib mitesugulises staadiumis anamorfina (*Conoplea globosa*) parasiteerida paljudel puuliikidel, sealhulgas tammedel, põhjustades seenvähki (*Strumella*) [1]. Tali-urnseeneel mitesugulist staadiumit ei teata. ■

Täname Kuulo Kalameest, Kadri Pärtlit ja Ester Ohenoja nõu ja abi eest.

1. Davidson, Ross Wallace. 1950. *Urnula craterium* is possibly the perfect state of *Strumella oryneoidea*. – *Mycologia* 42: 735–742.
2. Hansen, Lise; Knudsen, Henning (eds.) 2000. *Nordic Macromycetes Vol. 1. Ascomycetes*. Nordsvamp, Copenhagen.
3. Wolf, Frederick Adolph 1958. Mechanism of apothecial opening and ascospore expulsion by the cup-fungus *Urnula craterium*. – *Mycologia* 50: 837–843.

Irma Zettur (1974) ja Bellis Kullman (1947) on Eesti maaülikooli mükoloogid.